

Ранні шлюби у ромських спільнотах. Традиція чи проблема?

Один із викликів євроінтеграційних процесів для українського суспільства стосується забезпечення толерантності та рівних прав і можливостей соціального розвитку національних меншин. Роми України — приклад національної меншини, яка стикається з дискримінацією. Проживати на території України роми можуть дисперсно (осіло) або компактно (наприклад, у таборі). Без огляду на спосіб проживання, ромів вважають за одну з найвразливіших категорій стигматизації, оскільки більшість із них стикаються з порушенням прав і нездатні себе захистити, скажімо, через те, що не мають документів.

Часто ромські громади представляють як гомогенні, тобто однорідні, хоча різні групи можуть мати нерівний доступ до ресурсів. Ромські жінки в Україні зазнають подвійної дискримінації — за етнічною та гендерною ознаками. Особливо це стосується тих ромок (від 12–13 років), які мешкають у районах компактного проживання (у так званих „таборах“ або у сільській місцевості). Вони обмежені у виборі репродуктивної поведінки (змушені рано виходити заміж і народжувати більше ніж 2–3 дітей), у доступі до освіти (порівняно з хлопчиками), у працевлаштуванні, медичному обслуговуванні тощо. Причому гендерну дискримінацію ромських жінок самі роми (і ромські чоловіки, і жінки) можуть пояснювати як „традицію“. Як приклад пропонуємо розглянути явище ранніх шлюбів.

Це питання я вивчала у рамках проекту Фонду народонаселення ООН в Україні у кінці 2013 року. Зокрема, я провела інтерв'ю з ромськими активістами і активістками з Києва, Одеси та АР Крим, інтерв'ю з представницями міжнародних і вітчизняних громадських організацій (які опікуються питаннями прав ромів в Україні), а також інтерв'ю та фокус-групи із ромами з Волині, які мешкають у районах компактного

проживання, але осіло (переважно у сільській місцевості).

Гендерна дискримінація ромських жінок

Гендерна дискримінація — це обмеження доступу представників певної статі (у нашому випадку жінок) до соціально значущих ресурсів, що заважає їм бути економічно незалежними від чоловіків, мати можливість вибору способу життя, самореалізації чи то у публічній (через освіту і ринок праці), чи то у приватній сфері (через виховання дітей).

Традиційні ромські громади, зокрема ті, що проживають компактно, характеризують патріархальні принципи гендерних відносин, згідно з якими від доньок і дружин очікується „послух“, активне виконання репродуктивної функції. Ось що розповіла щодо цього опитана дослідниця ромських питань:

„Нам розказували, що жінки не втручаються у питання чоловіків. Жінки не мають там права голосу. Це закрита тема. Нам важко здобути інформацію... Коли ми опитували ромів, була дівчина 18 років; нам казали, що це „стара діва“, треба вже видати заміж“.

А тепер процитуємо респондентку — ромську жінку:

„У нас дівчина має йти заміж, має бути дівка. Три дочки виходили заміж, я робила весілля, вінчала. У нас показують простинь, що вона достойна вельона одіти... Дівчина не має право гуляти. Ми набожний народ. Нас так предки научили. Ми держим цю традицію“.

Хоча, звісно ж, стереотипи щодо гендерних ролей у публічній і приватній сфері поширені в українському суспільстві загалом, на що у своєму інтерв'ю звернула увагу дослідниця із гендерних питань:

„Для жінки гендерна соціалізація формує чіткий пріоритет на сім'ю. Це формується із самого малечку. Більш того, як тільки в уявленні людей дівчина здатна створювати сім'ю, то включаються агенти соціалізації, які їй про це постійно нагадують, тобто перетворюють це у її обов'язки. Для хлопців сама тема сім'ї йде як фоновна, як допоміжна для соціалізації у професійній сфері, як стимул, який показує, навіщо йому здобувати успіх, професію і так далі“.

У ромських громадах України трапляється таке явище, як ранній шлюб. Воно пов'язане зі звичаєвим правом одружувати тоді, коли молодь закохується, адже вступати у сексуальні стосунки поза шлюбом не дозволяється. Тому дівчата (а також і хлопці) віком від 12–13

років уже змушені вступати у звичайний шлюб, який міжнародна спільнота називає дитячим (або раннім) шлюбом.

Що таке ранній шлюб і чому це — соціальна проблема?

Відповідно до Конвенції про права дитини, дитячий (або ранній) шлюб — це офіційний або неофіційний союз двох людей, коли принаймні одній із них іще не виповнилося 18 років. У зв'язку із неповноліттям, діти-подружжя вважаються нездатними надавати повну згоду, що означає, що дитячі шлюби доцільно визнавати порушенням прав людини і прав дітей.

Ранній шлюб — це явище, яке порізно чинить вплив на дівчаток і хлопчиків. Загалом у світі кількість хлопців у ранніх шлюбах є значно меншою, ніж кількість дівчат. Дівчата у ранніх шлюбах вразливі до насильства в сім'ї та сексуального насильства у стосунках, які не є рівними. Якщо ж вони вагітніють, часто стикаються із проблемами ускладнень під час вагітності і пологів, оскільки їхні тіла не готові до дітонародження. Вступивши у ранній шлюб, і хлопці,

Традиційні ромські громади, зокрема ті, що проживають компактно, характеризують патріархальні принципи гендерних відносин, згідно з якими від доньок і дружин очікується „послух“, активне виконання репродуктивної функції.

і дівчата часто змушені кидати освіту, аби заробляти гроші або виконувати хатні обов'язки.

Питання дитячого шлюбу адресоване у низці міжнародних документів, які стосуються ліквідації шкідливих звичаїв і традицій, насильства

щодо дівчаток, питань згоди на шлюб, шлюбного віку, реєстрації шлюбу, а також свободи вибору чоловіка або дружини.

Виконуючи рекомендації Комітету ООН з прав дитини і Комітету Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 2012 року в Сімейному кодексі України мінімальний вік вступу у шлюб для дівчат було піднято з 17 до 18 років; мінімальний вік для хлопців уже становив 18 років.

Хоча не існує надійних статистичних даних, можна стверджувати, що рівень дитячих шлюбів в Україні значно вищий саме серед ромського населення. Загалом доволі мало ромських шлюбів реєструється, що частково пояснюється браком документів (наприклад, паспорта) та віком (багато ромів одружуються до 18 років). Якщо брати за індикатор дитячих шлюбів раннє материнство, державна статистика підтверджує цю тенденцію. Згідно з даними статистики народжуваності у 2011 році, 141 дівчина народила до 15 років, 55 з них — із Закарпатської області, території з найбільшою чисельністю ромів в Україні, які

» мешкають у місцях компактного проживання.

Культурна особливість і економічна необхідність

Серед ромського населення чимало випадків незавершення середньої освіти пов'язано із дитячими шлюбами. Багато ромських сімей забирають дівчаток зі школи через бідність, аби дівчата могли працювати чи доглядати за молодшими членами родини, поки батьки працюють. На противагу цьому, хлопці зазвичай (навіть після одруження) за бажанням можуть продовжувати навчання у школі. Як зазначає активістка ромської НДО, „мужчина в ромській родині з самого народження — це король. Королю можна всь. У мальчиків є вибір. Вони можуть працювати, можуть продовжувати навчатися“.

Ранній шлюб — це явище, яке по-різному чинить вплив на дівчаток і хлопчиків. Загалом у світі кількість хлопців у ранніх шлюбах є значно меншою, ніж кількість дівчат. Дівчата у ранніх шлюбах вразливі до насильства в сім'ї та сексуального насильства у стосунках, які не є рівними. Якщо ж вони вагітніють, часто стикаються із проблемами ускладнень під час вагітності і пологів, оскільки їхні тіла не готові до дітонародження.

Патріархальні погляди на гендерні та сексуальні ролі сприяють відтворенню відповідних шлюбних практик. Скажімо, великою цінністю для ромських жінок, їхніх сімей і спільноти є цнотливість. Це чинить тиск на дівчаток виходити заміж у ранньому віці, коли є значно менша ймовірність втратити цноту до шлюбу.

Брак сексуальної освіти — ще одна проблема для ромських жінок. Як підкреслює активістка НДО, „в ромських семьях не говорять про секс, не готують дівчаток до місячним. Городские женщины — более-менее нормально с контрацепцией. А в сельской местности ни одна не знала, что это такое“. Ромські жінки можуть розмірковувати так: „Дітей скільки буде, так і буде. Як Бог пошле. Що ж я можу зробити тут“.

Члени ромських громад поясню-

ють дитячі шлюби як „традицію“. Чимало ромських дівчат вважають ранній шлюб „нормальним явищем“ і не здатні критично виступати проти власних „традицій“:

„Я жодного разу не чула нарікань від жодної ромської жінки, жодної дівчини з приводу насильницьких дій на її адресу. У мене є відчуття, що це сприймається, на жаль, як належне. Часто нам лідери кажуть: „Це є наші традиції“. У мене тоді одне-єдине запитання — чи може насильство над жінкою вважатися традицією або культурним здобутком? Для мене це не є аргументом. Для мене це є кричущим порушенням прав цієї жінки“, — зазначає активістка міжнародної НДО.

До ранніх шлюбів сприяють і такі чинники, як брак знань про планування сім'ї, відсутність доступу до контрацепції, низький рівень осві-

було, заставляли, батьки рішали за молодих. Зараз такого нема, коли дівчина захоче. В 17–18 год“.

„18–19 — найкращий вік для одруження. Але не 15. Ми таке не підтримуємо, кажемо, що це діти дітей роблять. Якщо так вийшло, то треба опікун, мати. Аби поставити дитину на ноги“.

Як можна змінити ситуацію?

У ромських громадах впроваджують деякі проекти, метою яких є формування знань ромських дівчаток з питань репродуктивного здоров'я, планування сім'ї та запобігання небажаній вагітності. Жіночий фонд „Чіріклі“ започаткував для ромських жінок проект з питань репродуктивного здоров'я і сексуальності. У рамках проекту „Кімната матері та дитини“ ромські дівчатка і жінки могли приходити й обговорювати „табуйовані“ для спільноти питання (сексуальність, репродуктивне здоров'я, планування сім'ї).

Інший чудовий приклад успішної роботи у ромських громадах — це ромські соціально-медичні медіатори. Вони зазвичай походять із ромських громад і працюють посередниками між людьми, які живуть переважно у ромських таборах, і соціальними та медичними державними службами. З 2010 року поширюється досвід роботи ромських медіаторів у різних частинах України. Ромських медіаторів доцільно залучати до обговорення питань ранніх шлюбів. Опитані експерти неодноразово зазначали необхідність інтегрувати вже існуючі програми ромських медичних медіаторів у національній урядовій програмі та інституціоналізувати професію ромських медіаторів.

ти, бідність, погані житлові умови, насамперед у місцях компактного проживання ромів.

Але традиції змінюються і в ромських громадах, про що зазначають експерти:

„Во-первых, она изменяется. Сейчас это не так, как раньше — 14 лет уже все. Сейчас девочки в некоторых ромских группах уже позже выходят замуж — в 16 или 18 лет. Уже не так плохо. Даже с традицией проверки девственности уже по-другому. Зависит от семьи, конечно, как они договорятся. Уже это не делается свечками, пальцами и так далее. Уже можно пойти к гинекологу, чтобы она посмотрела и сказала, без травм“.

Це підтверджують і деякі ромські жінки:

„Мої дочки рано виходили заміж, но я їх не заставляла, то колись таке

